

УДК 349.2:347.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.17>

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЇХ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Барсук М.А.,
кандидат юридичних наук,
суддя Північного апеляційного господарського суду
ORCID: 0000-0001-6560-1024

Барсук М.А. До питання про правове регулювання матеріального забезпечення суддів в Україні в контексті їх соціальної безпеки.

У статті досліджується питання соціальної безпеки суддів як гарантований державою стан правової, матеріальної та соціальної захищеності від ризиків, що можуть впливати на здатність суддів здійснювати правосуддя неупереджено та ефективно. Особлива увага приділяється як нормативній, так і динамічній складовій соціальної безпеки, оскільки для забезпечення стабільного функціонування гарантій незалежності необхідно формування цілісного механізму, який враховує реальні потреби суддів та їх професійні обмеження. Наголошується, що саме динамічний характер соціальної безпеки зумовлює необхідність її постійної адаптації до змін правового та соціально-економічного середовища. Наголошується, що саме динамічний характер соціальної безпеки зумовлює необхідність її постійної адаптації до змін правового та соціально-економічного середовища.

Проаналізовано нормативне підґрунтя соціальної безпеки суддів в Україні, зокрема положення Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також міжнародні стандарти у цій сфері. Особливу увагу приділено термінологічним нюансам, зокрема розбіжності між англomовним формулюванням «*adequate remuneration*» та офіційним українським перекладом «відповідна винагорода», що вказує на різницю між фактичною достатністю винагороди для забезпечення незалежності та формальною оцінкою відповідності статусу. Встановлено, що стан правового регулювання матеріального забезпечення суддів в Україні свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних не лише зі змістом нормативно закріплених гарантій, але й з їх стабільністю, передбачуваністю. Обґрунтовано, що такі проблеми безпосередньо впливають на рівень соціальної безпеки суддів і можуть створювати ризики для реалізації принципу їх незалежності.

Висвітлено практику Конституційного Суду України, що підтверджує принципову позицію щодо того, що матеріальне забезпечення суддів є не привілеєм, а засобом забезпечення незалежності та верховенства права. Проаналізовано сучасні законодавчі ініціативи щодо регулювання прожиткового мінімуму, доведено, що вони не гарантують стабільності соціальної безпеки суддів і створюють правову невизначеність.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок про необхідність створення ефективного, передбачуваного та прогнозованого механізму матеріального забезпечення суддів, що забезпечує стабільний рівень винагороди, захищає суддів від економічного тиску та корупційних ризиків. Це вимагає узгодження національних норм із міжнародними стандартами та практикою, забезпечення стабільності виплат і адекватності винагороди відповідно до реальних потреб суддів з врахуванням економічної ситуації в країні. Підкреслено, що такий підхід має розглядатися як складова забезпечення ефективного та незалежного правосуддя в інтересах суспільства.

Ключові слова: соціальна безпека суддів, суддівська винагорода, матеріальне забезпечення, незалежність суддів, міжнародні стандарти.

Barsuk M.A. On the legal regulation of material support for judges in Ukraine in the context of their social security.

The article examines the issue of judges' social security as a state-guaranteed condition of legal, material, and social protection against risks that may affect judges' ability to administer justice

impartially and effectively. Particular attention is paid to both the normative and the dynamic components of social security, as ensuring the stable functioning of guarantees of judicial independence requires the formation of an integrated mechanism that takes into account the real needs of judges and the professional restrictions inherent in their status. It is emphasised that the dynamic nature of social security itself necessitates its continuous adaptation to changes in the legal and socio-economic environment.

The normative framework of judges' social security in Ukraine is analysed, in particular the provisions of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», as well as relevant international standards in this field. Special attention is given to terminological nuances, in particular the discrepancy between the English-language term «adequate remuneration» and its official Ukrainian translation as «appropriate remuneration», which points to the difference between the actual sufficiency of remuneration to ensure independence and a merely formal assessment of its correspondence to judicial status. It is established that the current state of legal regulation of judges' material support in Ukraine indicates the existence of a number of problems related not only to the content of normatively enshrined guarantees, but also to their stability and predictability. It is substantiated that such problems directly affect the level of judges' social security and may create risks for the implementation of the principle of their independence.

The article highlights the case law of the Constitutional Court of Ukraine, which confirms the principled position that judges' material support is not a privilege but a means of ensuring judicial independence and the rule of law. Contemporary legislative initiatives concerning the regulation of the subsistence minimum are analysed, and it is demonstrated that they do not guarantee the stability of judges' social security and instead create legal uncertainty.

Based on the analysis conducted, it is concluded that there is a need to establish an effective, predictable, and foreseeable mechanism for judges' material support that ensures a stable level of remuneration and protects judges from economic pressure and corruption risks. This requires the harmonisation of national norms with international standards and practice, ensuring the stability of payments and the adequacy of remuneration in accordance with the real needs of judges, taking into account the economic situation in the country. It is emphasised that such an approach should be regarded as a component of ensuring effective and independent justice in the interests of society.

Key words: judges' social security, judicial remuneration, material support, judicial independence, international standards.

Постановка проблеми. Питання забезпечення соціальної безпеки суддів не є новим у науці трудового права та права соціального забезпечення. Як слушно зазначається у науковій літературі, трудові та соціальні права суддів, а також якість їх забезпечення (захисту) окреслюють рівень цивілізованості суспільства. Саме тому держава, котра бажає бути правовою, демократичною та соціальною, а також має євроінтеграційні прагнення, повинна повсякчас створювати умови для належного рівня соціальної безпеки суддів [1, с. 541]. Водночас, ключовим елементом соціальної безпеки є матеріальне забезпечення суддів, що значною мірою впливає на можливість реалізації інших соціальних прав, загалом на здатність судді здійснювати правосуддя незалежно і неупереджено.

Стан правового регулювання матеріального забезпечення суддів в Україні свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних не лише зі змістом нормативно закріплених гарантій, але й з їх стабільністю, передбачуваністю. Соціальна безпека суддів не може зводитися виключно до формального визначення соціальних прав, оскільки її сутність полягає у створенні такого правового та соціально-економічного середовища, яке унеможливує вплив, тиск чи залежність судді у зв'язку зі здійсненням правосуддя.

Особливої актуальності означена проблематика набуває в умовах перегляду механізмів формування суддівської винагороди та інших виплат, а також спроб трансформації або обмеження раніше гарантованих елементів матеріального забезпечення суддів. Такі процеси створюють ризики правової невизначеності та можуть негативно впливати на стабільний стан соціальної безпеки суддів, що, у свою чергу, ставить під загрозу принцип їх незалежності. У цьому зв'язку актуалізується потреба комплексного аналізу правового регулювання матеріального забезпечення суддів крізь призму його ролі у гарантуванні соціальної безпеки та, відповідно, незалежності суддівської професії.

Метою статті є висвітлення проблем правового регулювання матеріального забезпечення суддів, зокрема, суддівської винагороди, та ролі такого забезпечення у гарантуванні соціальної безпеки та незалежності суддівської професії.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти соціальної безпеки суддів в Україні були предметом наукових досліджень українських правників, серед яких: О.О. Беспалов, М.І. Іншин, О.В. Карпушова, Е.Л. Ковалюмнус, С.В. Різник, О.В. Стовба, О.В. Тищенко, І.П. Устінова та інші. Однак, незважаючи на значні наукові розвідки вказаної тематики, наявне правове регулювання означених відносин на рівні спеціального законодавства, ціла низка як економічних і правових, так і суто соціальних чинників спонукають ще раз вдатися до оцінки стану соціальної безпеки суддів в Україні. Вказане обумовлене тим, що в українському суспільстві загострюється питання соціальної справедливості в контексті, зокрема, обґрунтованості розміру суддівської винагороди, інших соціальних гарантій суддям. В умовах воєнного стану, пріоритетності фінансування з Державного бюджету на безпеку та оборону, вкотре постало питання реформування оплати праці та пенсійного забезпечення суддів. Серед пропозицій, зокрема, обмеження розміру спеціальної пенсії, встановлення граничного розміру пенсій, прив'язка розміру пенсії до фінансових можливостей бюджету в законах про державний бюджет, встановлення обмежувальних коефіцієнтів, тощо. Вказані пропозиції є небезспірними з огляду на спеціальний правовий статус суддів, незалежність яких гарантована законом і забезпечується, серед іншого, належним матеріальним та соціальним забезпеченням останніх.

Вклад основного матеріалу. Категорія «соціальна безпека» не тільки широко використовується у сучасних дослідженнях з економіки, соціології, права та інших наук, але й стала невід'ємною складовою побутової лексики. Зауважимо, що вказана категорія не була розкрита на рівні нормативно-правових актів. Закон України «Про національну безпеку України» [2] не оперує вказаним поняттям. Однак, зважаючи на закладені у ньому підходи щодо розуміння національної безпеки, яка розглядається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а також інтерпретації національних інтересів України, як «життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян», неможливо заперечувати соціальну складову національної безпеки України.

У наукових дослідженнях з права висловлювалися різні підходи до розуміння соціальної безпеки. Не заглиблюючись у теоретичні розвідки вказаного поняття, зауважимо на декілька підходів до сутності соціальної безпеки в правовому вимірі. Так, С.В. Вишневецька розглядає соціальну безпеку працівника як стан, зазначаючи, що як таку «розуміють стан захищеності особи від можливих ризиків, пов'язаних з порушенням її життєво важливих інтересів у сфері соціальних прав і свобод (права на життя, на працю і її гідну оплату, на професійну освіту, лікування, відпочинок, гарантований соціальний захист з боку роботодавця)» [3, с. 32]. Відповідно, соціальну безпеку суддів можна розглядати як гарантований державою стан їх правової, матеріальної та соціальної захищеності від ризиків життєво важливим інтересам, спрямований на унеможливлення впливу та тиску у зв'язку із здійсненням правосуддя.

Р.І. Коваленко відзначає таку істотну ознаку соціальної безпеки, як «єдність стану та процесу». Відповідно, науковець розглядає соціальну безпеку як нормативно забезпечений стан захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи, суспільства і держави, та як процес, що зумовлює безперервну діяльність з формування, підтримки та розвитку соціальних механізмів, що забезпечують захист від ризиків та загроз, сприяють стабільності соціальних відносин та створюють умови для реалізації соціальних прав і свобод [4, с. 25-26]. Зважаючи на вказаний підхід, важливо наголосити як на нормативній складовій соціальної безпеки суддів, так і на динамічній її сутності. Остання характеристика є особливо важливою в розрізі пропонованого дослідження, з огляду на те, що нормативного закріплення певних соціальних прав суддів для гарантування їх соціальної безпеки недостатньо. Має бути сформовано цілісний функціональний механізм, який здатний забезпечити стабільний стан соціальної безпеки суддів як невід'ємною складовою їх незалежності. Як справедливо, на нашу думку, стверджує з посиланням на рішення Конституційного Суду України № 11-р/2018 від 04 грудня 2018 року С. Різник, «очевидно, що сама по собі декларація незалежності суддів не призводить до проголошеного результату, а потребує наявності комплексу дієвих гарантій для підтримання високого соціального статусу та матеріального забезпечення суддів. Невипадково Конституційний Суд відзначив, що зменшення органом законодавчої влади розміру посадового окладу судді призводить до зменшення розміру суддівської винагороди, що, у

свою чергу, є посяганням на гарантію незалежності судді у виді матеріального забезпечення та передумовою впливу як на суддю, так і на судову владу загалом» [5, с. 13].

Нормативним підґрунтям соціальної безпеки суддів в Україні сьогодні є норми Конституції України [6] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Зокрема, стаття 130 Конституції України встановлює, що держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій. Розділ X Закону України «Про судоустрій і статус суддів» врегульовує відносини забезпечення суддів (суддівської винагороди, відпустки, забезпечення житлових умов, соціального страхування судді тощо). Стаття 146 вказаного закону визначає особливості забезпечення функціонування судової влади, зокрема щодо того, що держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів відповідно до Конституції України.

Слід зазначити, що особливі вимоги до матеріального забезпечення суддів є міжнародним стандартом, що втілений у низці відповідних актів ООН, Ради Європи, міжнародних професійних об'єднань суддів та інших. Так, Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року встановлюють, що «термін повноважень суддів, їх незалежність, безпека, відповідна винагорода умови служби, пенсії і вік виходу на пенсію повинні належним чином гарантуватися законом» (п. 11) [8]. Варто зауважити, що в оригінальному тексті документу англійською закріплено право судді не на відповідну, а саме про адекватну винагороду («adequate remuneration») [9]. Порівняння англійського формулювання «adequate remuneration» та офіційного українського перекладу «відповідна винагорода» свідчить про наявність значної змістовної відмінності. У міжнародно-правовому контексті термін *adequate* означає не просто відповідність формальному стандарту, а фактичну достатність винагороди для забезпечення незалежності судді та захисту від економічного тиску та непрямого впливу. Наприклад, у Рекомендації CM/Rec(2010)12 наголошено, що суддівська винагорода повинна гарантувати не лише формальну відповідність статусу, а реальну функціональну здатність захищати суддів від фінансового тиску [10, п. 54-55], що, на нашу думку, підтверджує тлумачення терміну «adequate» як категорії фактичної достатності. Схожу позицію висловлює і Консультативна рада європейських суддів (CCJE) [11]. Український переклад «відповідна винагорода» зміщує акцент у бік оціночної категорії відповідності статусу, не фіксуючи прямо вимоги реальної достатності. Це, в свою чергу, фактично розширює дискрецію держави у визначенні рівня суддівської винагороди порівняно з первинним змістом міжнародного стандарту.

Європейською хартією про статус суддів від 10 липня 1998 року визначено, що «рівень винагороди, що виплачується суддям за виконання їх професійних обов'язків, повинен бути таким, щоб захистити їх від тиску, що може спричинити вплив на їх рішення або взагалі поведінку суддів і таким чином вплинути на їхню незалежність та неупередженість» [12, п. 6.1]. Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «мають бути гарантії збереження належної оплати праці на випадок хвороби, відпустки по догляду за дитиною, а також гарантування виплат у зв'язку з виходом на пенсію, які мають відповідати попередньому рівню оплати їх праці. Для захисту оплати праці суддів від зменшення слід прийняти спеціальні законодавчі положення» [13, п. 54]. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 10 червня 1983 року передбачає, що «а) Під час свого перебування на посаді судді отримують заробітну плату, а після виходу на пенсію — пенсії. б) Заробітна плата та пенсії суддів мають бути достатніми, відповідати статусу, гідності та відповідальності їх посад, а також регулярно коригуватися з урахуванням зростання цін. с) Суддівська зарплата не може бути зменшена під час перебування судді на посаді, окрім випадків, коли це є послідовною частиною загальної економічної політики держави» [14]. Стаття 13 Загальної (Універсальної) хартії суддів передбачає, що «суддя має отримувати достатню винагороду для забезпечення своєї економічної незалежності. Винагорода не повинна залежати від результатів роботи судді та скорочуватися під час всього строку повноважень. Суддя має право на вихід у відставку з призначенням йому щорічної ренти або пенсії згідно з його професійною категорією ...» [15]. Велика хартія суддів визначає винагороду як одну з гарантій незалежності судової влади (п.4) та окремо наголошує «для того щоб уникнути надмірного впливу, судді повинні отримувати відповідну винагороду і бути забезпечені адекватною пенсійною системою, яка буде створена за законом» [16]. Отже, з огляду на виняткову значимість суддівської професійної діяльності, особливі вимоги та обмеження, які накладаються на суддів у зв'язку з такою діяльністю, законодавчо встановлені спеціальні вимоги до формування суддівської винагороди слід розглядати як нормативну складову їх соціальної безпеки та об'єктивно зумовлену необхідну гарантію суддівської незалежності.

Варто наголосити на тому, що прийнятий у 2016 році Закон України «Про судоустрій і статус суддів» розроблявся з урахуванням наведених вище рекомендацій Ради Європи, висновків консультативної ради європейських суддів та у співпраці з європейськими експертами, беручи за основу моделі, впроваджені в країнах ЄС. У пояснювальній записці до вказаного Закону зазначено, що він передбачає також створення більш ефективної моделі системи судоустрою, приведення у відповідність із конституційними змінами повноважень органів суддівського врядування, залучення громадськості до їх роботи, вирішення проблемних питань кадрового забезпечення судів, створення передумов для забезпечення належного рівня матеріального забезпечення працівників судової гілки влади. Згідно з пояснювальною запискою у законопроекті враховані всі ключові рекомендації Венеціанської Комісії, які стосуються судоустрою та статусу суддів [17].

Водночас, незважаючи на такі прогресивні зміни у правовому регулюванні статусу суддів, час від часу в Україні здійснюються спроби перегляду окресленої нормативної складової соціальної безпеки суддів. Про вказане свідчить практика Конституційного Суду України, яка склалася як до прийняття у 2016 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів», так і після того. Так, наприклад, Конституційний Суд України, враховуючи попередні правові позиції стосовно гарантій незалежності суддів, викладені ним у рішеннях від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008, зазначає, що «визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів є невід’ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Такими гарантіями є надання їм за рахунок держави матеріального забезпечення (суддівська винагорода, пенсія, щомісячне довічне грошове утримання тощо) та надання їм у майбутньому статусу судді у відставці... Конституційний принцип незалежності суддів означає, в тому числі, конституційно обумовлений імператив охорони матеріального забезпечення суддів від його скасування чи зниження досягнутого рівня без відповідної компенсації як гарантію недопущення впливу або втручання у здійснення правосуддя. Таким чином, конституційний статус судді передбачає достатнє матеріальне забезпечення судді як під час здійснення ним своїх повноважень (суддівська винагорода), так і в майбутньому у зв’язку з досягненням пенсійного віку (пенсія) чи внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці (щомісячне довічне грошове утримання). Статус судді та його елементи, зокрема матеріальне забезпечення судді після припинення його повноважень, є не особистим привілеєм, а засобом забезпечення незалежності працюючих суддів і надається для гарантування верховенства права та в інтересах осіб, які звертаються до суду та очікують неупередженого правосуддя» [18].

Питання конституційних гарантій незалежності суддів в контексті їх матеріального забезпечення залишилися актуальними і після набуття чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів». На зазначене вказують низка рішень Конституційного Суду України¹. У своїх рішеннях Конституційний

¹ Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 4 грудня 2018 року № 11-рп/2018; Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII від 18 лютого 2020 року № 2-рп/2020; Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193–IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798–VIII від 11 березня 2020 року № 4-рп/2020; Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Мельничук Надії Миколаївни, Григор’євої Лілії Іванівни та Кліменко Марини Робертівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 28 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 15 квітня 2020 року № 2-р(II)/2020; Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев’ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 28 серпня 2020 року № 10-рп/2020; Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2024 року № 3-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII (про єдиний статус суддів в Україні).

Суд України, з посиланням на попередні рішення, вкотре наголосив на тому, що «обмеження суддівської винагороди є посяганням на гарантії незалежності суддів» [19], що «зменшення органом законодавчої влади розміру посадового окладу судді призводить до зменшення розміру суддівської винагороди, що, у свою чергу, є посяганням на гарантію незалежності судді у виді матеріального забезпечення та передумовою впливу як на суддю, так і на судову владу в цілому» [20].

Незважаючи на унормування відносин матеріального забезпечення суддів у Конституції України та спеціальному законі, на стали практику Конституційного Суду України в цій частині, на рівні законодавства продовжуються спроби зменшити розміри виплат суддям, гарантовані Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Так, відповідно до статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівська винагорода складається з посадового окладу судді та ряду доплат, визначених цим законом. Частина 3 статті 135 встановлює базовий розмір посадового окладу судді в залежності від того, в якому саме суді в системі судоустрою обіймає посаду суддя [7]. Отже, базовий розмір посадового окладу судді місцевого суду – 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; судді Верховного Суду – 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року. Слід зважати й на те, що розмір доплат, як складової суддівської винагороди, визначається у відсотковому відношенні до посадового окладу судді. Крім того, визначальним показником від якого залежить і розмір пенсії, і розмір щомісячного довічного грошового утримання судді є розмір його суддівської винагороди. Отже, розмір матеріального забезпечення (і суддівська винагорода (розмір посадового окладу та доплат), і пенсія, і довічне грошове утримання) судді безпосередньо залежать від розміру прожиткового мінімуму. Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення [21]. Інших критеріїв диференціації вказаний закон не містить.

Водночас протягом 2021-2025 років, Законами України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік встановлено прожитковий мінімум який диференційовано крім критеріїв, встановлених Законом «Про прожитковий мінімум» ще й на такі види, як для «працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді», «працездатних осіб, який застосовується для визначення посадових окладів працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, а також працівників податкових і митних органів». Відповідні «прожиткові мінімуми» з 2021 року не змінювалися і становлять 2102 гривні. Тож, цей показник занижено та «заморожено» на вказаному рівні, у той час як фактично у 2025 році прожитковий мінімум встановлено у розмірі 3028 грн. У той же час у відкритих джерелах з посиланням на показники Національного банку України зазначається, що з початку 2025 року споживчі ціни зросли на 5,6%. У довгостроковій динаміці – з 2021-го по 2025 рік – накопичене зростання становить понад 57% [22]. Тож, на нашу думку, є підстави розглядати застосований законодавцем підхід як такий, що суперечить і положенням Конституції України та спеціального закону, і практиці Конституційного Суду України.

Щодо останньої, ще раз підкреслимо, що Конституційний Суд України неодноразово в рішеннях по різних справах наголошував на тому, що «гарантії незалежності судді, включаючи заходи щодо його правового захисту, матеріального і соціального забезпечення, передбачені цим Законом, поширюються на всіх суддів України і не можуть бути скасовані чи знижені іншими нормативними актами. Це положення узгоджується з вимогами статті 130 Конституції України» [23, п. 5], або «що гарантії незалежності судді, включаючи заходи щодо його матеріального і соціального забезпечення, поширюються на всіх суддів і не можуть бути скасовані чи зменшені іншими нормативними актами» [24, п. 2.2].

Остаточну крапку в питанні про встановлення спеціального прожиткового мінімуму для об'єкта посадового окладу суддів має поставити Конституційний Суд України. 26 вересня 2025 року до Конституційного Суду України з конституційним поданням звернувся Верховний Суд щодо конституційності абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19 листопада 2024 року № 4059-IX (далі – Закон № 4059), яким встановлено розмір прожиткового мінімуму 2102 грн для визначення посадового окладу судді. Зі змісту конституційного подання вбачається, що встановивши у Законі № 4059 прожитковий

мінімум для працевздатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, в розмірі 2102 грн, законодавець фактично встановив інший (менший) розмір винагороди судді, чим звужив гарантії незалежності суддів.

Посилаючись на норми Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України та міжнародні документи з питань статусу та незалежності суддів, Верховний Суд стверджує, що за будь-яких умов обмеження суддівської винагороди не може бути здійснене у спосіб ухвалення закону про Державний бюджет України на відповідний період, а лише через унесення змін до профільного закону, яким є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII. Верховний Суд вважає, що абзац п'ятий частини першої статті 7 Закону № 4059 суперечить статтям 6, 8, частині першій статті 126, статті 130 Конституції України [25].

Правове регулювання суспільних відносин має ґрунтуватися на принципі верховенства права. Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 «юридична визначеність є ключовою у питанні розуміння верховенства права; держава зобов'язана дотримуватися та застосовувати у прогнозований і послідовний спосіб ті закони, які вона ввела в дію; юридична визначеність передбачає, що норми права повинні бути зрозумілими і точними, а також спрямованими на забезпечення постійної прогнозованості ситуацій і правових відносин; юридична визначеність означає також, що необхідно у цілому дотримуватися зобов'язань або обіцянок, які взяла на себе держава перед людьми (поняття «легітимні очікування») (Доповідь «Верховенство права», схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року) [26]. Отже, держава має нести відповідальність за зобов'язання, які в легітимний спосіб взяла на себе. В іншому випадку, дії держави слід розглядати як такі, що не відповідають принципу верховенства права. Тож, на нашу думку, будь-які штучні обмеження розміру матеріального забезпечення суддів можуть призвести до порушення принципу незалежності суддів, оскільки це може бути формою тиску через економічні важелі. З іншого боку, враховуючи економічні реалії країни, предметом обговорення можуть бути компромісні механізми, які, з одного боку, здатні гарантувати гідний рівень життя суддів, а з іншого – враховували фінансові можливості держави. Проте, це не повинно бути механізмом маніпуляцій.

Слід зауважити, що сьогодні лунають ініціативи, спрямовані на ліквідацію залежності зарплат працівників бюджетної сфери і державних органів від прожиткового мінімуму. У Верховній Раді України зареєстровано пакет законопроектів №№ 13466 – 13469, які у сукупності спрямовані на «створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму». Зокрема, відповідно до пояснювальної записки до проекту Закону № 13467 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму» [27] підхід, коли розмір посадового окладу суддів визначається кратно до прожиткового мінімуму для працевздатних осіб, що був запроваджений у 2016 році, «не відповідає конституційній природі прожиткового мінімуму як основного соціального стандарту, визначеного статтею 46 Конституції України». Цей законопроект «має на меті гармонізувати положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» із загальним підходом, та запровадити базову (орудну) величину як нову умовну грошову одиницю, яка використовуватиметься виключно для визначення розміру суддівської винагороди та посадових окладів інспекторів Вищої ради правосуддя». Пропонується викласти у новій редакції частину третю статті 135: «Базовий розмір посадового окладу судді становить: 1) судді місцевого суду – 18,2 базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів; 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 30,3 базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів; 3) судді Верховного Суду – 45,4 базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів». Підходи до розуміння базової (орудної) величини визначаються у законопроекті № 13466, яким пропонується внесення змін до Закону України «Про оплату праці», а саме: «базова (орудна) величина для визначення розмірів посадових окладів – це одиниця для обрахунку розмірів посадових окладів працівників установ, закладів та організацій бюджетної сфери, державних службовців, службовців місцевого самоврядування, працівників і посадових осіб державних органів, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну службу», перелік яких визначено частиною третьою статті 3 Закону України «Про державну службу». Розмір базової (орудної) величини для визначення розмірів посадових окладів встановлюється у законі про Державний бюджет України на відповідний рік за поданням Кабінету Міністрів України».

Однак, ні проєкт Закону № 13467, ні проєкт Закону № 13466 не містять норм про критерії, за якими має обраховуватися така базова (орудна) величина, ні методики його обрахування. Водночас запропоновані зміни до статті 13¹ до Закону України «Про оплату праці» передбачають розширення повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері праці, трудових відносин та зайнятості населення. Вказаний орган «надає пропозиції щодо розміру базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів під час підготовки основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України та окремих припущень до прогнозних розрахунків». На нашу думку, пропонування у вказаних законопроєктах механізм є непрогнозованим та створюватиме правову невизначеність, а отже не гарантує стабільний стан соціальної безпеки суддів. Відповідно може розглядатися як такий, що порушує незалежність суддів, як невід’ємний елемент їх статусу.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що матеріальне забезпечення суддів є невід’ємним елементом соціальної безпеки та ключовою гарантією їхньої незалежності. Соціальна безпека суддів охоплює правову, матеріальну та соціальну захищеність від ризиків, які можуть впливати на здатність виконувати професійні обов’язки неупереджено. Важливо враховувати динамічний характер цієї категорії, оскільки нормативного закріплення окремих прав суддів недостатньо для забезпечення стабільного стану соціальної безпеки, а необхідний цілісний функціональний механізм, який здатний реально гарантувати незалежність суддів у повсякденній практиці.

Нормативна база соціальної безпеки суддів в Україні складається з Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які регламентують питання матеріального забезпечення. Однак на практиці існують спроби перегляду чи зменшення гарантованого рівня суддівської винагороди, що створює потенційну загрозу для незалежності суддів та стабільності соціальної безпеки. Аналіз практики Конституційного Суду України свідчить, що матеріальне забезпечення судді є не привілеєм, а гарантією незалежності та верховенства права, і надається в інтересах суспільства та осіб, які очікують справедливого правосуддя.

Міжнародні стандарти, зокрема Принципи ООН щодо незалежності судових органів, Рекомендації Ради Європи та позиції Консультативної ради європейських суддів, встановлюють вимоги щодо належної (adequate) винагороди як елемента захисту суддів від економічного тиску та прямого впливу. Порівняння англійського терміну «adequate remuneration» з офіційним українським перекладом «відповідна винагорода» демонструє змістову різницю: оригінальний термін передбачає фактичну достатність для гарантування незалежності, тоді як переклад зосереджується на формальній відповідності, що фактично розширює дискрецію держави у визначенні розміру винагороди.

Аналіз сучасних законодавчих ініціатив щодо регулювання прожиткового мінімуму та розміру виплат суддям показує, що запропоновані механізми не забезпечують передбачуваного та стабільного стану соціальної безпеки. Це створює правову невизначеність і потенційно ставить під загрозу незалежність суддів як невід’ємну складову їх професійного статусу.

Отже, формування ефективного та прогнозованого механізму матеріального забезпечення суддів є ключовим завданням для забезпечення їх соціальної безпеки та підтримки високих стандартів незалежного правосуддя в Україні. Це вимагає узгодження національних норм із міжнародними стандартами та практикою, забезпечення стабільності виплат і адекватності винагороди відповідно до реальної потреби захисту суддів від тиску та корупційних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іншин М.І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2(104). С. 535-543. doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Вишновецька С.В. Основні фактори, що складають загрозу безпеці працівника під час трудової діяльності. *Соціальне право*. 2017. Вип.2. С. 30-37. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/117>.
4. Коваленко Р.І. Проблеми правового регулювання соціальної безпеки в Україні. Автореф. дис. ... доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціаль-

- ного забезпечення. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ. 2025. 42 с.
5. Різник С. Про незалежність судової влади в Україні: конституційні виклики сьогодення. *Український часопис конституційного права*. 2019. № 3. С. 3-15. doi.org/10.30970/jcl.3.2019.1.
 6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 7. Про судоустрій і статус суддів: Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
 8. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
 9. Basic Principles on the Independence of the Judiciary, adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>.
 10. Recommendation CM/Rec (2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/06/CMRec201012E.pdf?utm>.
 11. Opinions of the Consultative Council of European Judges. URL: <https://rm.coe.int/compilation-of-opinions-of-the-consultative-council-of-european-judges/168074fab?utm>.
 12. Європейська Хартія про статус суддів від 10 липня 1998 року. *Рада Європи*. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>.
 13. Додаток до Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
 14. Montreal Declaration Universal declaration on the independence of justice (adopted at the final plenary session of the First World Conference on the Independence of Justice held at Montreal on June 10th, 1983. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/02/Montreal-Declaration.pdf>.
 15. Загальна (Універсальна) хартія суддів, ухвалена 17 листопада 1999 року Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text.
 16. Велика хартія суддів (основоположні принципи) від 17 листопада 2010 року. *Консультативна рада європейських суддів*. Страсбург. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf.
 17. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 4734 від 30 травня 2016 року. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4734&skl=9.
 18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці) від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-13#Text>.
 19. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>.

20. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text>.
21. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15 липня 1999 року № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.
22. Інфляція в Україні: чому ціни зростають швидше, ніж це показує офіційна статистика. *Karpat.in.ua*. 27 червня 2025 року. URL: <https://economic.karpat.in.ua>.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text>.
24. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Мельничук Надії Миколаївни, Григор'євої Лілії Іванівни та Кліменко Марини Робертівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 28 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 15 квітня 2020 року № 2-р(II)/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p2_2020.pdf.
25. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання від Верховного Суду. *Конституційний Суд України*. 29 вересня 2025 року. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/dokonstytucijnogo-sudu-ukrayiny-nadiyshlo-konstytuciyne-podannya-vid-verhovnogo-sudu>
26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення «Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>.
27. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму № 13467 від 11.07.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56751>.